

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΠΗΓΩΝ

Άγγελος Παληκίδης
Λέκτορας Διδακτικής της Ιστορίας

Τι είναι ιστορική πηγή;

Γιατί ονομάστηκαν «πηγές»; Πόσο μπορούμε να βασιστούμε σε αυτές;

✓ «κατά παράδοση οι ιστορικοί αναφέρονταν στα γραπτά τεκμήριά τους κάνοντας χρήση του όρου «πηγές», λες και γέμιζαν τους κάδους τους από το ρυάκι της Αλήθειας και οι ιστορίες τους γίνονταν όλο και πιο ξεκάθαρες, όσο αυτοί πλησίαζαν στα πρωτότυπα (κείμενα)».

✓ Η μεταφορά αυτή είναι βέβαια παραστατική αλλά παραπλανητική, με την έννοια ότι υπαινίσσεται ότι είναι δυνατή η περιγραφή του παρελθόντος χωρίς την παρεμβολή διαμεσολαβητικών στοιχείων. Είναι φυσικά αδύνατο να μελετήσει κανείς το παρελθόν χωρίς τη βοήθεια μιας ολόκληρης αλυσίδας διαμεσολαβητικών παραγόντων, που συμπεριλαμβάνουν όχι μόνο πρώιμους ιστορικούς, αλλά και τους αρχειοφύλακες που τακτοποίησαν τα έγγραφα, τους αντιγραφείς που τα έγραψαν και τις μαρτυρίες εκείνων των οποίων τα λόγια έχουν καταγραφεί. Όπως πρότεινε ο ολλανδός ιστορικός Gustaaf Renier (1892-1962), θα ήταν χρησιμότερο ενδεχομένως να αντικατασταθεί η έννοια «πηγές» με την έννοια «ίχνη» του παρελθόντος στο παρόν.

[P. Burke, Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών τεκμηρίων, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003, σσ. 15-16]

Πηγή και μαρτυρία

«Οι βασικοί όροι με τους οποίους σημαίνονται τα ιστορικά εργαλεία είναι καταρχήν δύο: **ιστορικές πηγές** και **ιστορικές μαρτυρίες**. Και οι δυο όροι χρησιμοποιούνται αδιακρίτως στη βιβλιογραφία, εκτός της αγγλόφωνης. Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο όρο source και στον όρο evidence. Από τη στιγμή που η πηγή (source) αξιοποιείται από τον ιστορικό γίνεται μαρτυρία, απόδειξη (evidence). Γενικά θεωρείται ότι το παρελθόν αφήνει τα ίχνη του και αυτά μεταβάλλονται σε πηγές από τη στιγμή που αξιοποιούνται από την ιστορική έρευνα. Τελευταία απαντάται και ο όρος **κατάλοιπα**, κυρίως για να σημάνει αρχαιολογικά λείψανα αλλά και για να υπογραμμίσει τον παθητικό, σιωπηρό χαρακτήρα των υπολειμμάτων της ανθρώπινης παρουσίας μέσα στο χρόνο. Τέλος, και ο όρος **τεκμήρια** με αναφορά κυρίως στις γραπτές πηγές είναι σε λειτουργία»

καμιά πηγή από μόνη της δεν αποτελεί
ντοκουμέντο, δηλαδή τεκμήριο που
«βεβαιώνει»

Ιστορικός θετικισμός

Οι πηγές είναι από τη φύση
τους τεκμήρια

Με τις πηγές οι ιστορικοί
μπορούν να ανασυνθέσουν
το παρελθόν

Οι πηγές μιλούν από μόνες
τους

Δουλειά του ιστορικού είναι
να ανακαλύψει , να
επεξεργαστεί και να
δημοσιεύσει όσο το δυνατό
πιο πολλές πηγές

Το ιστορικό παρελθόν είναι
ένα παζλ

Τι άλλαξε στην έρευνα των ιστορικών

- ✓ Οι ιστορικοί δεν περιορίζονται πια ή δεν πρέπει να περιορίζονται στη συλλογή σώματος πηγών που τις χρησιμοποιούν ως μέσο τεκμηρίωσης αλλά πρέπει να δίνουν συνεχώς μάχες μαζί τους
- ✓ Οι ιστορικοί στην προσπάθειά τους να ανασύρουν στην επιφάνεια τα αόρατα συμβάντα του παρελθόντος στηρίζονται στα ορατά ίχνη και κατάλοιπά του, τα οποία, αναλύοντας και ερμηνεύοντάς τα με βάση τις θεωρίες, την ιδεολογία, τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους, τα μετατρέπουν σε μαρτυρίες και τεκμήρια

Η συμβολή των νέων ιστορικών σχολών

Στη διαμόρφωση των νέων ιστορικών ειδών πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν νέες ιστορικές σχολές, όπως *ο μαρξισμός, τα Annales, η γερμανική κοινωνική ιστορία και η Νέα Ιστορία*. Στη θέση της παραδοσιακής Γενικής Ιστορίας, ανέπτυξαν τύπους, όπως *η μνημονική-προφορική ιστορία, η μυθοπλαστική, η πειραματική, μακροϊστορία και η μικροϊστορία*.

Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει ο ερευνητής των πηγών;

- φυσικά αίτια έχουν προκαλέσει την εξαφάνιση πολλών πηγών
- οι άνθρωποι ασυνειδητά ή σκόπιμα έχουν καταστρέψει πολλές άλλες
- άλλες πηγές έχουν διασωθεί σκόπιμα ή τυχαία και ο ιστορικός πρέπει πάντα να αναρωτιέται γιατί διασώθηκαν ή συντηρήθηκαν μέχρι την εποχή του
- για ορισμένους λαούς υπάρχει πληθώρα πηγών ενώ για άλλους λίγες ή καθόλου γραπτές
- σε κάποιες πηγές υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης και σε άλλες όχι

Ποια κατάλοιπα του παρελθόντος μπορούν να θεωρηθούν ιστορικές πηγές?

- Μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες κατεξοχήν ιστορικές πηγές θεωρούνταν **οι γραπτές, ιδιαίτερα τα επίσημα αρχεία** (=σειρά κρατικών εγγράφων) και ό,τι υπήρχε στις βιβλιοθήκες που τα μελετούσαν σύμφωνα με το πρότυπο του πατέρα της νεότερης (θετικιστικής) ιστοριογραφίας Leopold von Ranke
- σταδιακά το υλικό των ιστορικών διευρύνθηκε αργότερα με **ανεπίσημες και ιδιωτικές πηγές, πάλι γραπτές** (εφημερίδες, προσωπικά ημερολόγια, ιδιωτικές επιστολές, αυτοβιογραφίες, λογοτεχνικά κείμενα κτλ.)
- στη συνέχεια το ενδιαφέρον των ιστορικών στράφηκε και σε **μη γραπτές πηγές**, όπως τα αριθμητικά-σειριακά δεδομένα, οπτικοακουστικές πηγές, αντικείμενα-κατάλοιπα υλικού πολιτισμού, προφορικές αφηγήσεις, μύθοι, θρύλοι, παραδόσεις, τραγούδια, η ίδια η γλώσσα ως λεξικογραφία και ονοματολογία.
- **Συμπέρασμα: σήμερα πολλοί ιστορικοί θεωρούν ως ιστορική πηγή οποιοδήποτε δημιούργημα του ανθρώπου έχει διασωθεί**

Η εξέλιξη της ιστοριογραφίας και οι ιστορικές πηγές

Οι μετασχηματισμοί της ιστοριογραφίας τον 20^ο αιώνα επέκτειναν τις οπτικές και τα ενδιαφέροντα των ιστορικών δημιουργώντας νέα πεδία στην ιστορική έρευνα. Έτσι, πέρα από την παραδοσιακή πολιτική και στρατιωτική ιστορία, τις βιογραφίες σημαντικών προσωπικοτήτων, την ιστορία των ιδεών, των θεσμών και της τέχνης, έκαναν την εμφάνισή τους νέα είδη

- *οικονομική ιστορία*
- *κοινωνική ιστορία*
- *ποσοτική (κυρίως δημογραφική) ιστορία*
- *ιστορία κοινωνικών τάξεων και ειδικών ομάδων της κοινωνίας (ιστορία της εργατικής τάξης, των γυναικών ή του γυναικείου κινήματος, της παιδικής ηλικίας, της νεότητας, των επαγγελματιών κτλ.)*
- *εθνοφυλετική ιστορία (ιστορία ιθαγενών λαών, αφροαμερικανών κτλ.)*
- *γενεαλογική ιστορία*
- *οικογενειακή ιστορία*
- *τοπική ιστορία*
- *προφορική ιστορία*
- *ιστορία της καθημερινής ζωής*
- *διανοητική ιστορία (των νοοτροπιών)*
- *ιστορία των επιστημών*
- *ιστορία της τεχνολογίας*
- *ιστορία της διατροφής*
- *εναλλακτική ιστορία (What if...History)*
- *ιστορία της ψυχαγωγίας*
- *κτλ.*

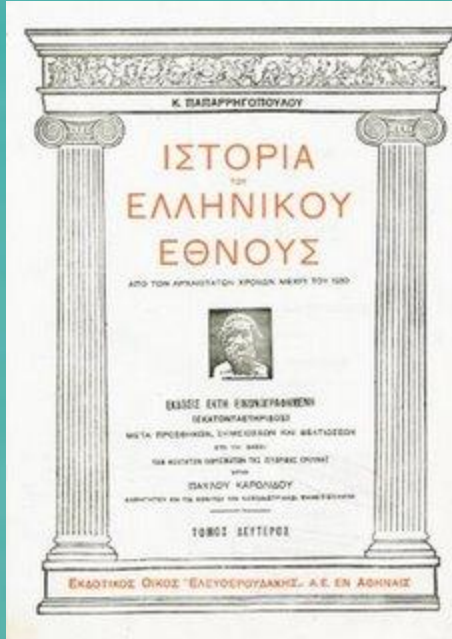
ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

A. Με κριτήριο το πότε δημιουργήθηκαν σε σχέση με το γεγονός στο οποίο αναφέρονται

- **πρωτογενείς/άμεσες**: οι πηγές που προέρχονται από τη συγκεκριμένη υπό μελέτη περίοδο του παρελθόντος (αρχαιολογικά ευρήματα, νομίσματα, επιγραφές, απομνημονεύματα, φωτογραφίες).
- **δευτερογενείς/έμμεσες**: αυτές που ανασυνθέτουν ένα ιστορικό γεγονός ή φαινόμενο στηριζόμενες στις πρωτογενείς πηγές . Τα ιστορικά συγγράμματα.
- Π.χ. σε περίπτωση ατυχήματος η αναφορά της αστυνομίας είναι πρωτογενής ενώ η είδηση στις εφημερίδες δευτερογενής.

Η διάκριση είναι σχετική

- Οι πρωτογενείς πηγές θεωρούνται πιο αξιόπιστες και αυθεντικές αναπαραστάσεις της ιστορικής πραγματικότητας σε σύγκριση με τις δευτερογενείς. Ωστόσο, σύγχρονες επιστημολογικές προσεγγίσεις έχουν ανατρέψει αυτή την αντίληψη.
- μια πηγή μπορεί να είναι ταυτόχρονα πρωτογενής και δευτερογενής, ανάλογα με τη χρήση της και τα ερευνητικά ερωτήματα που της απευθύνουμε

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

B. Με κριτήριο τις προθέσεις του δημιουργού τους

- **εκούσιες/εμπρόθετες:** εκείνες που περιέχουν πληροφορίες σύμφωνα με τις προθέσεις του δημιουργού τους, που αποβλέπουν δηλαδή στην επικοινωνία με τους συγχρόνους ή και με τους μεταγενέστερούς τους. Π.χ. πολιτικά κείμενα, απομνημονεύματα, προπαγάνδα
- **ακούσιες:** χωρίς συγκεκριμένη ή συνειδητή πρόθεση επικοινωνίας. Ο ιστορικός μπορεί να αντλήσει στοιχεία ανάλογα με τα ερωτήματα που θα απευθύνει στην πηγή, πέρα από τις προθέσεις του δημιουργού της (π.χ. δικαστικά έγγραφα)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Γ. Με κριτήριο το βαθμό
επισημότητάς τους

- **επίσημες**: προέρχονται από πολιτικά θεσμικά όργανα (κυβέρνηση, Βουλή), κρατικές υπηρεσίες (στρατός, δικαστήρια, αστυνομία) άλλες κατηγορίες θεσμοποιημένων συσσωματώσεων (εκκλησίες, συνδικάτα, σύλλογοι, επιμελητήρια)
 - **ανεπίσημες**: προέρχονται από ιδιώτες ή και από επίσημους φορείς, χωρίς όμως να έχουν δημοσιευτεί στην εποχή τους (π.χ. εμπιστευτικά σημειώματα ή υπομνήματα, απόρρητες αναφορές)
-

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Δ. Με κριτήριο το αν
έχουν δημοσιευτεί

- **δημοσιευμένες**: εκείνες που μετά από σχετική επιλογή, επεξεργασία ή και σχολιασμό, έχουν εκδοθεί
- **αδημοσίευτες**: άγνωστα έργα που βρίσκονταν σε κρατικά αρχεία, ιδιωτικές συλλογές ή στην κατοχή απλών ανθρώπων. Δημοσιεύονται όταν τα «ανακαλύψει» κάποιος ερευνητής και τα δημοσιεύσει.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ε. Με κριτήριο αν έχουν ενταχθεί σε ιστορικά αρχεία και αν είναι γνωστές στους ιστορικούς

- **θησαυρισμένες**: εκείνες που χρησιμοποιεί η ιστορική έρευνα ή έστω γνωρίζει
- **αθησαύριστες**: εκείνες που λανθάνουν στην ιστορική έρευνα ή είναι εντελώς άγνωστες μέχρι να έρθουν στο φως.

